

HRVATSKA TRAGEDIJA 16. STOLJEĆA NA RAFAELOVOJ SLICI "PREOBRAŽENJE"

Tamara BODOR

Fakultet hrvatskih studija
Borongajska cesta 83d, 10 000 Zagreb
tbodor@fhs.unizg.hr

Rad se bavi analizom konteksta zaključka hrvatskog muzikologa i svećenika Ive Kokota o jednoj od najpoznatijih slika renesansnoga umjetnika Rafaela Santija "Preobraženje". Kokot, koji je 50-ih godina 20. stoljeća za vrijeme svoga boravka u Rimu proučavao alegorijsko značenje remek-djela Michelangela i Rafaela, smatrao je da je "Preobraženje" izravno povezano s događajima na hrvatskom prostoru u 15. i 16. stoljeću. Slika je nastajala u vrijeme održavanja V. lateranskoga koncila, a za hrvatsku kulturu značajnog po tome što je na njemu niz hrvatskih humanista održalo tzv. protuturske govore. Premda je taj žanr već bio prisutan u europskoj usmenoj i pisanoj književnosti 15. i 16. stoljeća, hrvatski su se autori protuturskih govora zbog proživljenoga iskustva katastrofe koju su donijele osmanske provale na poseban način ugradili u taj vid humanističke književnosti. Primarni cilj tih govora, što se tiče govornika s hrvatskoga etničkoga prostora, bio je utjecati na javno mnijenje, odnosno potaknuti kršćanske vladare zapadne Europe na zajedničko djelovanje u borbi protiv Turaka. Ivo Kokot stvaranje Rafaelove slike dovodi u čvrstu vezu s događajima na spomenutom Koncilu i izlaže nekoliko zanimljivih argumenata u prilog tezi da je simbolika "Preobraženja" izravno povezana s tragedijom hrvatskoga naroda u 15. i 16. stoljeću. Kokotove analize Rafaelove slike prikazane u ovom radu objavljene su u hrvatskom emigrantskom časopisu Osoba i duh, stoga je ovaj rad korak prema otkrivanju zaboravljene pisane baštine hrvatskih izbjeglih intelektualaca, kojom su nastojali, iz različitih perspektiva, neprestano u međunarodnoj javnosti aktualizirati pitanje hrvatske samostalnosti, ističući događaje iz prošlosti kao poveznicu s onim što se događa u sadašnjosti. U tom svjetlu treba gledati i Kokotovu interpretaciju posljednjeg Rafaelova umjetničkog djela.

KLJUČNE RIJEČI: Rafael, Preobraženje, Ivo Kokot, protuturski govori, hrvatski emigranti

Uvod

Ivan (Ivo) Kokot (1905. – 1996.) bio je hrvatski teolog, skladatelj i svećenik Zagrebačke nadbiskupije. Godine 1950. emigrirao je u Rim, gdje je do 1953. bio orguljaš i zborovođa u Hrvatskom papinskom zavodu svetog Jeronima. Te godine odlazi u Kaliforniju, a od 1955. svećenik je i orguljaš u talijanskoj misiji u Los Angelesu. Ondje je umro 1996. godine.¹

Kokot se u svom znanstvenom radu bavio ponajviše crkvenom glazbom, hrvatskim narodnim običajima (osobito hrvatskim narodnim popijevkama), ali i radovima iz povijesti umjetnosti.² Tu se posebno istaknuo u nekim novim tumačenjima simbolike velikih djela renesansnih slikara Michelangela i Rafaela. Članci o toj temi objavljeni su u domaćim i stranim časopisima.³ U ovom radu riječ je o njegovoj interpretaciji posljednje Rafaelove slike "Preobraženje". U članku naslovljenom "Koga predstavlja 'opsjednuti dječak' na Raffaellovom 'Preobraženju'?", koji je zbog opsežnosti objavljen u dva nastavka, Kokot potanko razlaže svoju tezu da su Rafaelu kao nadahnuće za sliku poslužile tada aktualne hrvatske prilike. Članci su objavljeni u hrvatskom emigrantskom časopisu *Osoba i duh*, koji je izlazio u Madridu (1949. – 1955.), a čiji je Kokot bio suradnik.⁴

Rafaelova slika "Preobraženje" naručena je uoči održavanja V. lateranskog koncila na kojem se razmatrao odgovor Katoličke Crkve i tadašnje političke elite zapadne Europe na rastuću prijetnju osmanskih prodora. Na tom su koncilu govornici bili i neki hrvatski predstavnici, koji su upozoravali na sve češće turske provale i njihovo postupno napredovanje prema zapadu. Ti se govori ubrajaju u književnu vrstu protuturskih govora (*antitursica*), a 500. obljetnica jednoga od najpoznatijih hrvatskih govora obilježena je 2022. godine. Riječ je o *Govoru za Hrvatsku (Ora pro Croatia)* Bernardina Frankapana Modruškog, koji je održao 1522. godine pred njemačkim staležima u Nürnbergu.⁵

Budući da Kokot u svojoj interpretaciji Rafaelove slike u jednom od likova potencijalno prepoznaje i Bernardina Frankapana, spomenuta obljetnica dodatan je povod za prikaz u najmanju ruku zanimljivih znanstvenih opažanja tog još nedovoljno istraženog hrvatskog intelektualca. S obzirom na njegov položaj izbjeglice, postavlja se pitanje je li njegova emigrantska sudbina utjecala kako na motivaciju za analizu Rafaelove slike, tako i na zaključne argumente kojima je hrvatske prilike svoga vremena nastojao usporediti s tragedijom iz 16. stoljeća. Kao izvori za ovaj rad analizirani su članci "Koga predstavlja 'opsjednuti dječak' na Raffaellovom 'Preobraženju' I?", i "Koga predstavlja 'opsjednuti dječak' na Rafaelovom 'Preobraženju' II?", koje je Kokot objavio u četvrtom i petom broju časopisa *Osoba i duh*. Korištena je recentna literatura iz povijesti umjetnosti te povjesničarski radovi koji prikazuju događaje iz hrvatske srednjovjekovne povijesti, osobito oni koji se bave analizom protuturskih govora.

¹ KOŽUL, Vlč. Ivan Kokot, 49–50.

² Za vrijeme prvog boravka u Rimu studirao je povijest umjetnosti, a od 1963. do 1967. godine u Los Angelesu i Rimu posebno je proučavao građu o Michelangelu Buonarottiju.

³ BLAJIC, Za dvostruki jubilej bivšeg urednika Ivana Kokota, 68.

⁴ U spomenutom časopisu objavio je radove: "Croatian Eucharistic Music", *Osoba i duh*, IV (3), 65–68; Koga predstavlja "opsjednuti dječak" na Raffaellovom "Preobraženju"?, *Osoba i duh*, V (3–4), 141–160; Koga predstavlja "opsjednuti dječak" na Raffaellovom "Preobraženju" II?, *Osoba i duh*, VI (2), 59–72.

⁵ O tom događaju vidi: GLIGO, *Govori protiv Turaka*; MORETTI, *Oratio pro Croatia* Bernardina Frankapana, 165–186; RAUKAR, Turci i hrvatsko srednjovjekovno društvo, 247–254.

1. Hrvatske prilike u vrijeme nastanka Rafaellove slike “Preobraženje”

Šesnaesto stoljeće često se u stručnim i znanstvenim, ali i popularno-znanstvenim krugovima naziva najtežim stoljećem u povijesti hrvatskoga naroda. Riječ je o razdoblju između Krbavske bitke (1493.) i bitke kod Siska (1593.) u kojem je hrvatski prostor sveden na “ostatke ostataka”, a stanovništvo je odlazilo u čak tri migracijska vala.⁶ Prvi migracijski val dogodio se 40-ih godina, a drugi i treći slijedili su u desetljećima nakon, sve do 70-ih godina 16. stoljeća. Razlozi su bili pretežito osmanlijska ratna razaranja i strah koji se širio nakon što je osmanska vojska u navedenom razdoblju zauzela veći dio tadašnjih hrvatskih zemalja. Neprestani manji i veći napadi osmanske vojske opustošili su hrvatski teritorij.

Naime, prema procjenama istraživača, u tom je razdoblju nestalo oko 60 % stanovništva⁷, pretežito ruralnoga, koje je iseljavalo i sa sobom “odnosilo” čitava sela ostavljajući tako opustošen i nezaštićen prostor. To je odjednom prazno prostranstvo otvorilo put prema gradovima na obali koji, premda bolje zaštićeni utverdama i gradinama, nisu bili opremljeni za dugotrajno odolijevanje mnogobrojnoj i profesionalnoj vojsci Osmanlija. Ti su gradovi svakako bili strateški važni kao posljednja prepreka prema osmanskome cilju: talijanskom prostoru.⁸ Štoviše, i sami su politički pripadali tomu prostoru jer je većina istočnojadranske obale u to vrijeme bila dio Mletačke Republike. Sjever Hrvatske, tzv. ostatak nekadašnjeg Hrvatskog Kraljevstva, odolijevao je zahvaljujući ponajprije hrvatskim plemićima, koji su, čuvajući vlastite posjede, branili i čitav hrvatski teritorij.

Tako je hrvatski etnički prostor postao stvarna međa između osvojenih i željenih turskih prostora, utjelovljujući doista onu poznatu krilaticu *antemurale christianitatis*, koju je upravo početkom 16. stoljeća skovao papa Lav X.

1.1. Hrvatski protuturski govori početkom 16. stoljeća

U takvim napetim i neizvjesnim okolnostima građanstvo, prije svega njegova intelektualna elita: plemići, književnici i biskupi, pod neprestanim je osjećajem ugroženosti i odgovornosti za narod kojemu služi. Nemajući izbora nego tražiti pomoć izvana, od moćnijega i vojno spremnijega Zapada, pišu beskrajna pisma i govore oslanjajući se na plemenitost i promućurnost europskih vladara, koji ispravno prepoznaju da su hrvatske zemlje posljednja brana od moćne osmanske sile. To nastojanje da europsku političku scenu uvjere u opasnost koja im prijeti imalo je udjela u stvaranju posebnoga književnoga stila, takozvana *antiturska*, kojim su se hrvatski humanistički pisci ugradili u onodobnu europsku književnost. Kad je riječ o posredateljima te književnosti na ovim prostorima, Vuković ih dijeli u dvije skupine: crkvene osobe koje su s papama bile povezane preko hijerarhije, a na hrvatskom su prostoru obavljali neku političku ili pastoralnu službu, te vojni zapovjednici koji su izravno sudjelovali u borbama protiv Osmanlija.⁹ Neki ulaze u obje kate-

⁶ VULIĆ, Hrvatska književnost u Slovačkoj i Moravskoj, 268; RAUKAR, Hrvatska na razmeđu XV. i XVI. stoljeća, 5–13.

⁷ JURKOVIĆ, Osmanska ugroza, plemeniti raseljenici i hrvatski identitet, 39.

⁸ VUKOVIĆ, Turci kao globalna opasnost u govorima hrvatskih humanista pred papama od 1493. do 1526. godine, 123.

⁹ Isto, 126, 127.

gorije poput bana-biskupa Petra Berislavića, dok je izvan obiju kategorija pisac vjerojatno najviše protuturskih govora, književnik Marko Marulić, čije su poeme i poslanice bile upućene čak trima papama.¹⁰ U kontekstu ovoga rada najznačajniji su oni govornici koji su se crkvenoj hijerarhiji, prije svega rimskom biskupu, obraćali na V. lateranskom koncilu, koji se u dvanaest zasjedanja održavao od 1512. do 1517. godine.

Takozvana *antiturska* danas tvori posebnu tematsku cjelinu u povijesti književnosti ovih prostora. Doduše, Osmanlije su u europski humanistički književni imaginarij ušli samom svojom pojavom na političkoj i društvenoj sceni, ali su im hrvatski pisci, koji su bili neposredno od njih ugroženi, a neki se s njima i borili, dali jedan novi obol.¹¹ Sadržaj te cjeline čine tekstovi humanističkih književnika, političara i drugih intelektualaca koji su, najkraće rečeno, svojim pisanim apelima nastojali utjecati na ondašnje javno mnijenje.¹² Taj je žanr razvio "novi tip humanista", koji se više nisu zadržavali samo na proučavanju starih latinskih dokumenata nego su svoje znanje i talente koristili da bi opisali suvremene probleme i tako konkretno poslužili zajednici kojoj su pripadali.¹³ Pritom su najzastupljeniji žanrovi bili izravan govori pred, uglavnom, članovima crkvenih koncila, koji su se kasnije tiskali ili kao zasebne brošure ili u sklopu većih djela slične tematike te tako dolazili do šire publike.¹⁴ Naime, najveći broj tih djela nastaje u vrijeme neposredno nakon izuma tiskarskoga stroja (1455). Pojava tiska zapravo je, smatra Pelc, svojevrsan odgovor na povećanu potražnju štiva koju je prouzročio razvoj gradova i tzv. laicizacija kulture: krug čitatelja znatno se proširuje u odnosu na srednji vijek.¹⁵ Što se tiče prodora revolucije tiska na hrvatske prostore, on je bio gotovo onemogućen. S jedne strane, zbog turskim provalama uvjetovanoga gospodarskoga i kulturnoga nazadovanja, a s druge strane zbog striktno venecijanske politike, koja je štitila svoje tipografe i nije podupirala otvaranje tiskara na periferiji Republike.¹⁶ Nestabilnu vlast Mlečana u jednom dijelu Hrvatskoga primorja iskoristio je modruški biskup Šimun Kožičić Benja, jedan od antiturskih govornika na važnom V. lateranskom koncilu, koji je 1530. godine u Rijeci osnovao glagoljsku tiskaru.¹⁷ Govorima i spisima se, usto, humanistima "pružala izvanredna mogućnost da (...) iskažu svoju retoričku vještinu i humanističko obrazovanje"¹⁸. Pritom su se često služili i posla-

¹⁰ Isto, 128. Jedan od najpoznatijih govora iz toga korpusa svakako je govor Bernardina Frankapana Modruškog na saboru njemačkih staleža u Nürnbergu 1522. godine. Povodom 500. godišnjice tiskanja toga govora 2022. godine u izdanju Školske knjige objavljena je studija *Oratio pro Croatia – Govor za Hrvatsku Bernardina Frankopana Modruškog*. Govor je prevela i filološki obradila Violeta Moretti, a tekst govora prati opširna studija Ivana Jurkovića o društveno-povijesnom kontekstu i okolnostima njegova nastanka.

¹¹ Isto, 123.

¹² JOVANOVIĆ, *Antiturska iterata* – ponovni pogled na hrvatsku renesansnu protutursku književnost, 105.

¹³ VUKOVIĆ, Turci kao globalna opasnost u govorima hrvatskih humanista pred papama od 1493. do 1526. godine, 124.

¹⁴ GLIGO, *Govori protiv Turaka*, 15.

¹⁵ PELC, *Pismo – knjiga – slika: uvod u povijest informacijske kulture*, 114.

¹⁶ Isto, 243.

¹⁷ BOGOVIĆ, Moji predšasnici biskupi – u Senju, Otočcu, Krbavi, Modrušu, Vinodolu i Rijeci, 93. Benja je u prvih šest mjeseci tiskao šest glagoljskih knjiga nabožnoga karaktera, koje su se u to vrijeme uobičajeno i tiskale. Jedino djelo nevjerskoga karaktera, knjižicu *Od žitja rimskih arhijerejev i cesarov* posvetio je trogirskom biskupu Tomi (Crniću) Nigeru, također jednom od pisaca antiturskih govora, u kojem ga moli da "napíše knjigu o hrvatskoj zemlji i o njezinoj slavi" (Isto, 94). U određenom smislu takva afirmativna literatura s ciljem promocije hrvatskih zemalja može se također smatrati jednim vidom protuturskoga djelovanja.

¹⁸ Isto, 17.

nicama kao vrlo popularnim žanrom u humanističkoj književnosti, a hrvatska književnost antiturskoga žanra dala je poseban vid u obliku pisanih protuturskih molitava, od kojih je u kanonu najzastupljenija Marulićeva “Molitva suprotiva Turkom”.

Prema Raukaru većina je hrvatskih protuturskih govora bila usmjerena prema Rimu. “Pretežno su to bili govori što su ih hrvatski uglednici održali pred trojicom papa, Julijem II., Leonom X. i Hadrijanom VI. (...) Protuturski govori i pisma ispunjavaju razdoblje od 1512. do 1523. godine (...). Poticajem im je bio lateranski koncil, peti ekumenski, što ga je u svibnju 1512. god. u Rimu sazvaio papa Julije II.”¹⁹

2. Kokotovo tumačenje Rafaelove posljednje slike u kontekstu hrvatskih srednjovjekovnih zbivanja

2.1. Slika “Preobraženje”

Osim pisanih tekstova, govora i pisama, slika je nedvojbeno najrječitiji oblik komunikacije. Osobito se to odnosi na umjetnička djela kojima su njihovi stvaratelji promišljali stvarnost i propitivali odgovore zajednice na teška pitanja svakodnevice. U kontekstu toga povijesnoga trenutka možda je najpoznatiji primjer takvoga angažiranoga slikarstva posljednja Rafaelova²⁰ slika “Preobraženje” (*Transfigurazione*, 1520.). Slika se danas čuva u pinakoteci Vatikanskih muzeja, a nastala je usred održavanja važnoga Koncila i naručio ju je jedan od vodećih kardinala Giulio de Medici, koji će kasnije postati papa Klement VII. Od kasnoga 16. do ranoga 20. stoljeća ta je slika intrigirala mnoge povjesničare i zaljubljenike u umjetnost jer je predstavljala enigmu.²¹ Slika predstavlja vrhunac Rafaelova umjetničkoga razvoja. Naime, slikar je umro naglo, na Veliki petak 1520. (na svoj rođendan), neposredno nakon što je dovršio svoje remek-djelo.²²

Neobično za ono vrijeme likovnoga prikazivanja Kristova života, ta slika kombinira dvije novozavjetne priče. S jedne strane u centru je prikaz Isusova preobraženja na gori Tabor, a s druge strane u podnožju je slikar “ubacio” događaj neuspješnoga ozdravljanja epileptičnoga dječaka, nakon čega je uslijedio onaj Kristov vapaj: “O, rode nevjerni i opaki! Dokle mi je biti s vama.”²³ Razlog tomu možda leži u činjenici da je Rafaelu kao inspiracija za stvaranje djela poslužilo djelo jednoga od najutjecajnijih redovnika iz reda franjevac onoga vremena, danas blaženoga Amadea da Silve.²⁴ Blaženi Amadeo bio je osobni ispo-
vjednik pape Siksta IV. (1471. – 1484.) dok je Lav X., papa u vrijeme nastanka Rafaelove

¹⁹ RAUKAR, *Hrvatsko srednjovjekovlje: Prostor, ljudi, ideje*, 486–489.

²⁰ Raffaello Santi de Urbino (1483. – 1520.) bio je talijanski slikar i arhitekt visoke renesanse čiji je, uz Michelangela i Leonarda da Vincija, najznačajniji predstavnik. Od 1508. do smrti radi u službi papa (Julija II. i Lava X.), koji mu povjeravaju oslikavanje vatikanskih odaja i upravljanje gradnjom bazilike sv. Petra. Autor je većeg broja portreta visoke umjetničke vrijednosti. Umro je naglo sa samo 37 godina. “Rafael”, *Hrvatska enciklopedija*.

²¹ BENDERSKY, Remarks on Raphaels “Transfiguration”, 18.

²² VASARI, The Life of Raphael Urbino, Painter and Architect, 330. Sliku su (njezin donji dio) navodno dovršili Rafaelovi učenici Giulio Romano i Giovan Francesco Penni, koji su mu i ranije pomagali pri izvođenju velikih radova.

²³ Evanđelje po Mateju 17,14–20.

²⁴ The Transfiguration, *Contemporary Art* (pristupljeno 18. ožujka 2025.).

slike, bio dobar poznavatelj Amadeova učenja, čija mu je zbirka propovijedi i teoloških promišljanja *Apocalypsis Nova* služila kao vodič u duhovnom životu. Upravo je u toj knjizi sadržan i Amadeov trakt o poveznici između dviju biblijskih epizoda prikazanih na slici "Preobraženja". Naime, epizoda s iscjeljenjem dječaka uslijedila je odmah nakon silaska s gore Tabor, gdje je dio apostola svjedočio događaju Kristove transfiguracije.²⁵

2.2. Kokotova rasprava – motiv i argumentacija

Zanimljivo promišljanje o toj slavnoj slici ponudio je nekoliko stoljeća kasnije hrvatski teolog i glazbenik, svećenik Ivan Kokot, koji je od 1950. godine djelovao u tzv. političkoj emigraciji. Osim povijesti glazbe, predmet Kokotova znanstvenoga interesa bila je povijest umjetnosti, osobito Michelangelova i Rafaelova djela, o kojima je građu proučavao dok je u nekoliko navrata boravio u Rimu.²⁶ Bivio se posebno novim interpretacijama simboličko-alegorijske tematike dvojice slikara,²⁷ o čemu je pisao članke i studije na talijanskom i hrvatskom jeziku.²⁸ Jedan od važnijih s tom tematikom objavljen je u emigrantskom časopisu *Osoba i duh* pod naslovom "Koga predstavlja 'opsjednuti dječak' na Raffaellovom Preobraženju I. i II."²⁹ Značenje toga članka tim je veće kad se uzme u obzir da ga je Kokot napisao u emigraciji, u stanju duševne napetosti zbog odvojenosti od zavičaja i neizvjesnosti hoće li se u nj ikad više vratiti. Govoreći o motivima studiranja te "najljepše slike najvećeg slikara"³⁰, Kokot neuvijeno govori kako je to "da bismo osobno ublažili krutu borbu s ogorčenjima izbjegličkoga usuda"³¹. On započinje svoje razmatranje nabrajajući autore³² koji su se bavili interpretacijom toga Rafaelova remek-djela koje dodatno intrigira činjenicom da je bilo posljednje što je Rafael stvorio za svoga života. Zbog toga se neizbježno postavlja pitanje je li slika uistinu bila dovršena. O tome su razmišljali mnogi povjesničari umjetnosti, osjećajući pred slikom jednu proturječnost divljenja i frustracije zbog nemogućnosti da dokuče pravi odgovor na pitanja koja su im navirala: Što je zapravo kardinal Giulio de Medici želio kad je Rafaelu naručivao sliku "Preobraženja" za katedralu u francuskom gradu Narbonneu? Zašto se Rafael odlučio za dvostruki prikaz? Zašto na donjoj sceni nije prikazano ozdravljenje dječaka koje je u Novom zavjetu opisano? Kokot tim pitanjima dodaje svoja: Zašto je Rafael čekao tri godine od narudžbe (1517.) i počeo slikati tek početkom 1520. godine? Zašto su neki apostoli na slici "nedostojno prikazani"

²⁵ Epizoda opisana u Evanđelju po Mateju 17,1–13.

²⁶ Premda je od 1953. živio u SAD-u, Kokot je proučavajući građu o Michelangelu dolazio u Rim tijekom 1960-ih. *Hrvatski biografski leksikon*.

²⁷ BLAJIĆ, Za dvostruki jubilej bivšeg urednika Ivana Kokota, 68.

²⁸ Neki od tih radova su "Peti lateranski koncil i alegorijske ilustracije njegovih vodećih misli", "Michelangelova (osobna) teologija spasenja", "Bosanska kraljica Katarina na zidu 'Sistine' u Rimu", "Simbolika i alegorika vatikanskih divot-umjetnina" itd. LONČAREVIĆ, Svećenik Ivan Kokot (pristupljeno 20. studenoga 2023.).

²⁹ Riječ je o istom članku napisanom u dva nastavka objavljena u dvama različitim brojevima časopisa. Članci su zapravo poglavlja iz djela "Peti lateranski koncil i alegorijske ilustracije njegovih vodećih misli", djelomično objavljena u novinama *L'Osservatore Romano* (30. srpnja 1951. i 18.–19. kolovoza 1952.) KOKOT, Koga predstavlja "opsjednuti dječak" na Raffaellovom "Preobraženju", 143, bilj. 4.

³⁰ *Isto*, 143.

³¹ *Isto*.

³² Kokot navodi samo prezimena autora: Michel, Lütgens, De Waal, Bricarelli, Schneider itd.

(navod Friederike Brun)?³³ Zašto slika nije postavljena u katedrali za koju je naručena, već se našla na glavnom oltaru rimske crkve sveti Petar u Montoriju, gdje su se već nalazile slike slične tematike slikara Michelangela i Sebastiana?³⁴

Razlaganje o nepobitnoj antiturskoj simbolici slike Kokot započinje činjenicom da je blagdan Preobraženja u Rimokatoličkoj Crkvi ustanovio papa Kalist III. 1457. godine kao trajni spomen zahvalnosti Bogu za pobjedu nad Turcima u bitci kod Beograda 22. srpnja te godine. Tako opsjednuti dječak na slici “Preobraženje” prema nekim tumačenjima predstavlja sliku kršćanskoga puka 15. i 16. stoljeća, koji je djelomično teško ugrožen od turskoga okupatora, odnosno islamskoga elementa.³⁵

Kokot u svojim promišljanjima potencijalnih novih tumačenja slike ide dalje te se pita: Zbog čega je Rafael počeo slikati tek tri godine nakon prvotne narudžbe? U kakvoj je vezi ta slika s drugom, u isto vrijeme i za istu katedralu naručenom slikom: “Lazarovo uskrisenje” Sebastiana del Piomba? Konačno, ponovno otvara pitanje koje su nekoliko desetljeća prije njega postavili tadašnji prvaci Hrvatskoga katoličkoga pokreta, intelektualci Ivan Merz i Petar Grgec: Ima li Rafaelova slika “Preobraženje” izravne veze s hrvatskom prošlošću?

U ranijim člancima, osobito “Ultimo autoritratto di Raffaello” objavljenom u talijanskom *L'Osservatore Romano* (1952, VIII, 18-19), Kokot se detaljno bavio alegorijom te Rafaelove slike te s nekoliko jakih teza argumentirao kako je “Preobraženje” zapravo “glorifikacija vodećih misli i aktivnosti Crkve i V. Lateranskoga koncila, da bi se, uz pomoć Božanskog Spasitelja, smirili nesložni zapadno-kršćanski vladari i mobilizirali kršćansku vojnu za oslobođenje nesretnoga Kršćanstva (epileptičnoga dječaka, op. m.) opsjednutog na Istoku”.³⁶ A to je doista vrijeme kada Europu “potresaju nemiri, veliki krvavi ratovi, počinju oštri vjerski sukobi” dok istovremeno nadire sve “jača i opasnija nova sila, otomansko carstvo (...)”³⁷.

Nakon što je utvrdio i obrazložio većinu svojih tvrdnji povezanih s pojedinačnim likovima na Rafaelovoj slici, Kokot konačno postavlja pitanje koje nosi i naslov članka objavljenoga u časopisu *Osoba i duh*. Za njega je ono već retoričko jer tvrdi “s najvećom sigurnošću: Opsjednuti – mjesecar na Raffaellovom Preobraženju alegorijski predstavlja dvostruku hrvatsku tragediju XV. i XVI. stoljeća”³⁸.

Kokot smatra da je njegova teza samo na prvi pogled presmiona,³⁹ a to obrazlaže u daljnjem tekstu navodeći detaljno slijed događaja od bitke koja je bila povod proglašenja blagdana Preobraženja.

³³ Isto.

³⁴ Isto.

³⁵ Isto. Pritom Kokot napominje kako su opsjednutog dječaka zvali i mjesecarom, što u ovom kontekstu dovodi u izravnu vezu s islamskim simbolom – polumjesecom.

³⁶ Isto, 144. Jedan od ciljeva Petoga lateranskoga koncila (1512. – 1517.), uz one proklamirane koji su se odnosili na odgovor kršćanskoga Zapada prijetnji koja je dolazila od Osmanlija, bilo je i sprječavanje daljnjih unutarcrkvenih razjedinjavanja koja su u tom trenutku potresala papinsku vlast. U tom kontekstu treba razumjeti neslogu zapadnokršćanskih vladara, koja je praktično onemogućavala ikakvu zajedničku akciju prema vanjskom neprijatelju.

³⁷ GLIGO, *Govori protiv Turaka*, 8.

³⁸ KOKOT, Koga predstavlja “opsjednuti dječak” na Raffaellovom “Preobraženju?”, 145.

³⁹ Isto.

Budući da se kršćanska vojska u toj bitki sastojala od pretežito hrvatskih vojnika predvođenih mađarskim regentom Jankom Hunjadijem (Sibinjaninom) i franjevcem Ivanom Kapistranom, ta je bitka u nedvojbenoj vezi s hrvatskom prošlosti. Kako je Rafaelova slika jedan od najstarijih prikaza blagdana Preobraženja, zaključak da je i ona kao takva povezana s konkretnim događajima u povijesti hrvatskoga naroda počiva na čvrstim argumentima, smatra Kokot.⁴⁰ Pritom treba uzeti u obzir još jednu važnu bitku predvođenu hrvatskim banom Petrom Berislavićem, koji je 1513. godine kod Dubice porazio golemu tursku vojsku. Tu je bitku izdašno financijski pomogao tadašnji papa Lav X., spomenuti štovatelj blaženoga Amadea i vladar Rimske Crkve u vrijeme kad je Rafael dobio narudžbu za sliku "Preobraženje". Neki povjesničari smatraju da upravo od toga datuma hrvatski prostor treba promatrati kao "predziđe kršćanstva" s obzirom na odjek koji je bitka imala na čitavom europskom kršćanskom prostoru pa su neki gradovi urezali datum te bitke na gradska vrata.⁴¹ Pobjeda u bitki kod Dubice dogodila se upravo u vrijeme održavanja V. lateranskoga koncila, a Lav X. odlikovao je Berislavića "blagoslovljenim mačem i šeširom", što je bila čast koja se dodjeljivala malobrojnim ratnicima.

Sve navedeno daje dodatnu snagu tvrdnji da su u vrijeme nastajanja slike "Preobraženje" glavni donositelji odluka u Vatikanu bili dobro upoznati s činjenicama dviju najvažnijih bitaka u njihovoj misiji obrane i zaštite kršćanskoga Zapada od turske najezde.⁴²

Kokot piše: „Poslušajmo sada očajničke krikove, koji su neposredno pred saziv V. Lateranskog Koncila pismeno i usmeno upućivani papama i zapadno kršćanskim vladarima iz Hrvatske. Oni su očito bili povod i razlog saziva spomenutog ekumenskog koncila; ujedno; najbolji tumač alegorike desne (istočne) strane donjega dijela Raffaellove slike (...)”⁴³

Uporaba termina "istočna" za desnu stranu slike daje naslutiti kako Kokot ipak nije bio upoznat s terminologijom povijesti umjetnosti, što navodi na zaključak da je njegov interes prema tom području, koliko god bio strastven i intenzivan, i dalje postaje amaterski. U svakom slučaju, tom je dijelu rasprave Kokot posvetio većinu svoga članka. Citiranjem odlomaka apela hrvatskih plemića i dostojanstvenika upućenih europskim vladarima tijekom burnoga početka 16. stoljeća,⁴⁴ Kokot je nastojao što više oprimirati "očajnički krik" hrvatskih branitelja koji je prema njegovu mišljenju utjelovljen u jednom od likova na slici "Preobraženje": lika pozicioniranog na desnoj strani slike u donjem kutu koji uzdignutom rukom nastoji privući pažnju apostola na opsjednutoga dječaka.⁴⁵

⁴⁰ Isto, 148.

⁴¹ MATKOVIĆ, Ban, biskup, erudit i moćan ratnik protiv Turaka (pristupljeno 20. studenoga 2023.).

⁴² KOKOT, Koga predstavlja "opsjednuti dječak" na Raffaellovom "Preobraženju"?, 149. Opsjednuti dječak na slici opterećen je dvostrukom morom: osim stvarnoga pritiska nadmoćnoga neprijatelja, pritišće ga i nemar onih koji mu jedini mogu pomoći. Znakovito je pritom da je jedan od ciljeva spomenutoga Koncila bilo i osnivanje jedne križarske vojne za oslobođenje ovih zemalja od Osmanlija, što se nije dogodilo.

⁴³ Isto, 150.

⁴⁴ Najveći je broj navedenih apela iz 1493. i 1494. godine, upućenih papi nakon Krbavske bitke.

⁴⁵ Prema Kokotu, to bi mogao biti Bernardin Frankopan, slavni branitelj Modruša, koji je upravo te 1522. godine kad su dvojica slikara Romano i Penni dovršavali donji dio Rafaelove slike, osobno otišao u Nürnberg i pred njemačkim saborom održao svoj poznati govor, apel u kojem "doziva u pamet da je Hrvatska štit i zid Kršćanstva". Isto, 153.

2.3. Uloga hrvatskih biskupa i humanista – Kokotov posljednji argument

Najsnažniji argument tvrdnji da je Rafaelova slika bila izravno inspirirana usodom hrvatskoga naroda, za Kokota su bili govori hrvatskih prelata na V. lateranskom koncilu, koji su se odvijali upravo u vrijeme kad je Rafael dobivao narudžbu za svoju sliku. Naime, premda je Koncil sazvao papa Julije III. 1512., zbog smrti ga je već 1513. naslijedio Lav X., koji je nastavio sa zasjedanjima, a prvi glavni govor koji je kao papa na Koncilu slušao bio je onaj modruškoga biskupa Šimuna Kožičića Benje. Taj posljednji modruški biskup i “tijesni suradnik”⁴⁶ Bernardina Frankapana,⁴⁷ pravim literarnim umijećem nastoji “probuditi” svoju europsku braću koja još uvijek “zatvara oči”⁴⁸. Dio koji slijedi izravno je citiran u knjizi *Govori protiv Turaka*. “O željeznih srdaca kršćanskih, o okrutnih kršćana koji to ne vide, ne čuju, ne vjeruju (...) Mogao bih ja vama danas, oci, na ovom istom mjestu pokazati njihove svježe i još krvave rane. Ali dokle ćete trpjeti takva neprijatelja u blizini? (...) Bojim se, zaista se bojim (...) da će za kratko vrijeme – ako se što ne poduzme – kod vas ručati oni koji su već doručkovali s onima o kojima sam vam govorio.”⁴⁹

Benja detektira glavni problem i prstom upire u neslogu unutar Crkve kojoj je potrebna reforma, a koja treba započeti od glave. Zato govor završava izravnim apelom Svetom Ocu da “završi s onima koji nas progone i oslobodi šator vjerenice svoje koju ruke bezbožnika oskvrnuše”⁵⁰. Na tu su rak-ranu humanističke Europe ranije ukazivali i drugi protuturski govornici. Primjerice, jedan od začetnika poljskoga humanizma, Kalimah, autor jednoga od prvih zapaženih protuturskih govora 1490. godine.⁵¹ Njegov je govor, smatra Gligo, ponudio neke opće smjernice u konstrukciji protuturskih govora koje će preuzimati i kasniji autori.⁵²

Kožičić Benja ponovno je, tri godine kasnije u govoru poznatom kao *Opustošena Hrvatska*, opomenuo svoje slušatelje, osobito Svetog Oca, da će krivac za to što su kršćani u hrvatskim zemljama prisiljeni ratovati s Turcima i pljačkati svoju braću “položiti račun pred svemoćnim Bogom”⁵³.

Osim Kožičića Benje, snažnom retorikom koja je morala ostaviti dojam na slušatelje govorili su još, među ostalim, i splitski nadbiskup Bernard Zane, zagrebački kanonik Stjepan Posidarski te Toma Niger kao izaslanik Petra Berislavića. Najmanje što se pritom postiglo bilo je da su drugi prisutni govornici prihvatili retoriku hrvatskih izaslanika kao i njihov

⁴⁶ BOGOVIĆ, Moji predšasnici biskupi – u Senju, Otočcu, Krbavi, Modrušu, Vinodolu i Rijeci, 92.

⁴⁷ Bernardin Frankapan (1453. – 1529.) nasljednik modruške loze Frankopana veći je dio svog života proveo u organiziranju i vođenju obrane svojih posjeda od turskih provala. Osim toga je bio “mudar i strpljiv diplomat” kojeg Kruhek naziva “posljednjim modruškim Europejcem hrvatskoga srednjovjekovlja”. KRUHEK, Bernardin Frankopan krčki, senjski i modruški knez — posljednji modruški Europejac hrvatskoga srednjovjekovlja 1453. – 1529., 188.

⁴⁸ GLIGO, *Govori protiv Turaka*, 324.

⁴⁹ *Isto*, 325.

⁵⁰ *Isto*, 326.

⁵¹ *Isto*, 21.

⁵² *Isto*, 22, 23. Ne u potpunosti jer je Kalimah bio mišljenja da protiv Turaka nije potrebna mobilizacija čitava kršćanskoga svijeta dok su hrvatski humanisti, vjerojatno stoga što su sami iskusili svu snagu moćnoga neprijatelja, složno zagovarali jedinstvo kršćana pod vodstvom jednoga vladara, bilo pape, bilo cara.

⁵³ *Isto*, 334.

zaključak da su turska napredovanja posljedica unutarnjih Crkvenih sukoba i nesloge zapadnoeuropskih kršćanskih vladara.⁵⁴

Osim spomenutih govornika u pozadini su, smatra Kokot, dodatno zagovarali i drugi dostojanstvenici koji su posredno ili neposredno bili upućeni u hrvatsku stvar. Jurković i Moretti, govoreći o diplomatskoj aktivnosti hrvatskoga plemstva, napominju kako su se krajem 15. stoljeća s novim društveno-političkim odnosima stvorili uvjeti za političko osamostaljivanje Hrvatske, što su hrvatski plemići itekako znali iskoristiti.

”Hrvatsko je plemstvo vrlo ozbiljno shvatilo ulogu diplomacije u tom razdoblju domišljanja opstanka *nekada slavnog Kraljevstva* te je znalo rabiti i iskoristiti sva tadašnja dozvoljena i dostupna diplomatska sredstva ne bi li animiralo kršćansku Europu (...) u slanju nužne pomoći protiv ”neprijatelja prave vjere”. Nisu, dakle, niti malo zaostajali za tadašnjom europskom, kako promidžbenom tehnikom, tako i diplomatskim umijećem vođenja vanjske politike.”⁵⁵

No, prema Kokotu, nisu samo plemići i prelati profesionalno i gorljivo zagovarali hrvatske interese. Naime, on navodi kako su europski dvorovi i sveučilišta u to vrijeme bili puni sposobnih i učenih hrvatskih humanista od kojih su neki bili u živom kontaktu s vodećim europskim moćnicima. Takvi su primjerice, izbjegli bosanski franjevac Juraj Dragišić, koji je bio odgojitelj sinova obitelji Medici, dakle i pape Lava X., zatim biskup Farnese, koji će kasnije postati papa Pavao III., a koji je ponajviše zbog prijateljstva s Ilijom Crijevićem (poznatijim kao Cerva) bio dobro upoznat s prilikama u Hrvatskoj i za njih senzibiliziran. Taj je biskup bio član komisije koja je Rafaelu davala upute za izradu slike ”Preobraženje”.⁵⁶

Da su navedene aktivnosti uistinu postigle učinak i na koji se način taj učinak ostvarivao, Kokot obrazlaže u drugom dijelu svoga članka objavljenoga u drugom broju VI. godišta (1954.) časopisa *Osoba i duh*. Tu se autor posebno usredotočuje na lik žene koja kleči u podnožju slike, nazivajući je ”klečećom majkom opsjednute Hrvatske”⁵⁷. Odgovarajući na pitanje koga ona predstavlja, odnosno koga je u njoj Rafael utjelovio, Kokot upućuje na nekoliko apela kojima se papa Lav X. obratio vladarima tadašnje kršćanske Europe. Naime, papini govori njemačkom caru Maksimilijanu, vladaru Francuske Franji I. i Engleske Henriku VII. podsjećaju u mnogočemu – a posebno upozorenjima da ih, ne pomognu li ugroženim kršćanskim zemljama, čeka ista sudbina – na govore hrvatskih prelata upućenih njemu na zasjedanjima V. lateranskoga koncila. Dio govora Kokot citira u spomenutom članku: ”(...) smatramo da je govor njegovoga legata kard. Gaetana pred carom, staležima i redovima u Augsburgu g. 1518. jedan od kapitalnih naših dokaza, pa ćemo citirati ovdje slijedeću najznačajniju izreku: Vidite jasno da kršćanska država, vjera, carstvo, hramovi, gradovi, i utvrde dolaze pred vas, moleći vašu pomoć, bacaju se pred vas na koljena. (...) Ako njihov odbacite, odbacili ste Nijemci sami sebe... (...) Zatezanja vode u propast... Pazite da... ove kršćanske narode ne dovedete u očaj!”⁵⁸

⁵⁴ KOKOT, Koga predstavlja ”opsjednuti dječak” na Raffaellovom ”Preobraženju”?, 156.

⁵⁵ JURKOVIĆ, MORETTI, *Oratio pro Croatia. Govor za Hrvatsku*, 32.

⁵⁶ KOKOT, Koga predstavlja ”opsjednuti dječak” na Raffaellovom ”Preobraženju”?, 157.

⁵⁷ *Isto*, 60.

⁵⁸ *Isto*, 63.

Osim tih političkih akcija, Lav X. poduzima i korake u smjeru javnoga pokajanja i pokore koji podsjećaju na stanovnike Ninive koji su “u kostrijeti i pepelu” vapili Bogu nakon što ih je Jona upozorio da će ih stići kazna (usp. Jn 3,6-9). U tim aktivnostima papa sudjeluje u potpunosti ravnopravan s ostalim svećenicima, “hodajući bos, plačujući” i moleći za istinsku slogu među kršćanskom braćom. Za Kokota je posebno dirljiva papina vanjska gesta kajanja.

“Godine 1518. naredjuje [papa] bulom “Postquam ad universalis”, poput Kalista III., pokoru, procesije, molitve i pobožnosti za kršćansko jedinstvo, mir i oslobođenje “opsjednutih” na Istoku. Bila je prava senzacija gledati tada u Rimu samoga papu – Medicejca, kako s kardinalima ide na tim procesijama bosonog (...) kako kleči i moli (...)”⁵⁹

Sve to, smatra Kokot, nije moglo ne ostaviti dubok dojam na Rafaela, koji je to kao sudionik događaja promatrao i iz te duševne potresenosti crpio nadahnuće za sliku koja je te 1518. godine još bila u nastajanju.⁶⁰ Prema Kokotu, dakle, kada je Rafael stvarao “Preobraženje” tada je “Crkva bila na koljenima pred kršćanskim vladarima za opsjednutu Hrvatsku”⁶¹, ali i pred Bogom za pokajanje i pomirenje kršćanske braće.

Kardinal koji je od Rafaela naručio sliku za svoju naslovnu katedralu u Narbonneu bio je budući papa Klement VII, jedan od četvorice papa koje je dala slavna firentinska obitelj Medici.⁶² Prema Buli Koncila o reformi visoki prelati imali su obvezu upotrijebiti svoje crkvene prihode za opremu crkvi i katedrale “pobožnim i svetim djelima”⁶³, osobito umjetničkim. Usto je Giulio Medici bio pripadnik tada najmoćnije talijanske loze koja je veliku važnost pridavala humanističkom obrazovanju i čiji su članovi bili mecene mnogim renesansnim umjetnicima.⁶⁴ Giulio Medici je u jednom trenutku bio jedini živi pripadnik obitelji vladara Firence. Bio je najbliži rođak pape Lava X. i njegov ministar vanjskih i unutarnjih poslova. Kao takav bio je prisutan i djelatan sudionik V. lateranskoga koncila. To su činjenice koje treba uzeti u obzir u razmišljanju o motivima za nastanak slike “Preobraženje”.

Kokot se u svom dokazivanju o izravnoj poveznici hrvatske prošlosti sa slikom “Preobraženja” obilato služi argumentima o osobnim vezama naručitelja slike s nekim Hrvatima. U tom smislu, uz Jurja Dragišića, koji je bio odgojitelj pape Lava X. i kao biskup prisustvovao V. lateranskom koncilu, još važnijim smatra veze Giulia Medicija s hrvatskim franjevcem Tomom Illyricusom-Schiavoneom, odnosno s dubrovačkim pjesnikom Jakovom Bunićem.⁶⁵ (...) sveti hrvatski franjevac Toma Illiricus-Schiavone bio [je] “prijatelj i savjetnik” našega naručitelja “Preobraženja”. (...) Kao “prijatelj i savjetnik on je sigurno ne jedamputa ganuo srce Medicejca (...) nad jadnom sudbinom svoga opsjednutoga naroda.”⁶⁶

⁵⁹ *Isto.*

⁶⁰ *Isto.*

⁶¹ *Isto*, 65.

⁶² VASARI, *The Life of Rafael Urbino, Painter and Architect*, 326.

⁶³ *Isto.*

⁶⁴ Kiparima Donatellu i Michelangelu primjerice, ali i hrvatskim humanistima koji su u Italiji u to vrijeme našli utočište i mir za nesmetan intelektualni rad. Najpoznatiji hrvatski štićenik obitelji Medici vjerojatno je spomenuti Juraj Dragišić, koji je bio učitelj i odgojitelj Giovannija Medicija, kasnijega pape Lava X.

⁶⁵ KOKOT, Koga predstavlja “opsjednuti dječak” na Raffaellovom “Preobraženju” II?, 67.

⁶⁶ *Isto.*

Zbog te intimnije povezanosti kardinala Medicija s hrvatskim narodom, Kokot u članku tvrdi da je jedan od likova na slici upravo on: apostol koji dominira u donjem dijelu slike i uzdignutom rukom pokazuje prema preobraženom Kristu.⁶⁷

Kokot je ponudio još nekoliko tumačenja, kako likova tako i kompozicije slike, uzimajući u obzir da su Rafaelove slike, osobito u njegovu konačnom stvaralačkom i životnom trenutku, “dobro promišljene i duboko zamišljene”⁶⁸.

Simbolična je u tom kontekstu i sama godina završetka slike, odnosno Rafaelove nagle smrti u 37. godini života. Naime, te 1520. godine na osmansko je prijestolje sjeo glasoviti Sulejman za čije su vladavine hrvatski branitelji “zaredali poraz za porazom”⁶⁹, čega je bio vrhunac u Mohačkoj bitki 1526. godine nakon čega se i broj apela upućenih Zapadu smanjio, djelomice i zato što se dijalog, dolaskom Habsburgovaca na hrvatsko prijestolje 1527., preselio na višu diplomatsku razinu.⁷⁰

3. Tragedija koja se ponavlja – usporedba s hrvatskim suvremenim egzodusom

Kokot nije prvi hrvatski intelektualac koji je Rafaelove slike doveo u vezu s hrvatskom povijesti. Kako navodi, to su prije njega tvrdili Ivan Merz i Petar Grgec. Međutim, trenutak u kojem je Kokot pisao tu raspravu o alegorijskom značenju najpoznatije Rafaelove slike i časopis u kojem je to djelo objavio, *Osoba i duh*, odražavaju i njegovu osobnu simboliku. Kako je sam i rekao na početku članka, na proučavanje toga problema Kokota je nagnalo vlastito ogorčenje zbog emigrantske sudbine. On je bio dio nove hrvatske emigracije, koju su velikim dijelom činili intelektualci, protivnici komunističkoga režima. Jedan od pripadnika te emigracije nazvao je taj iseljenički val “najmnogoljudnijim intelektualnim egzodusom stoljeća”⁷¹. Dio te intelektualne emigracije okupio se u Madridu, gdje je uskoro počeo izlaziti časopis *Osoba i duh*.⁷²

⁶⁷ Time pokazuje da je konačno i jedino rješenje za svjetske probleme jedinstvo Crkve koja se treba preobraziti, reformirati. Zanimljivo je da će Giulija de Medicija kasnije proglasiti “najnesretnijim od svih papa” jer su se upravo u njegovom kratkom pontifikatu zbili neki od najtežih događaja u povijesti Crkve; osim što je bio nasljednik šizme s protestantima iz 1521., zbog toga što je ekskomunicirao kralja Henrika VIII. zbog njegove nezakonite ženidbe, došlo je do odvajanja Engleske od Rimokatoličke Crkve.

⁶⁸ KOKOT, Koga predstavlja “opsjednuti dječak” na Raffaellovom “Preobraženju” II?, 70.

⁶⁹ VUKOVIĆ, Turci kao globalna opasnost u govorima hrvatskih humanista pred papama od 1493. do 1526. godine, 125.

⁷⁰ Isto.

⁷¹ MIRTH, Život u emigraciji, 9.

⁷² Časopis *Osoba i duh* pokrenuli su i uređivali dominikanac Franjo Hijacint Eterović i novinar Luka Brajnović. Izlazio je najprije kao mjesečnik i dvomjesečnik, a u posljednjim godinama izlaženja kao tromjesečnik. Dok su u prvim brojevima prevladavale egzistencijalne teme vjersko-filozofskoga karaktera, s vremenom je časopis razvio impresivnu interdisciplinarnost pa su ga čitali i oni koji se nisu smatrali praktičnim vjernicima. Vrlo kvalitetni i stručni članci raspravljali su o pitanjima koja su zaokupljala tadašnje hrvatske intelektualce u izbjeglištvu, iz perspektive katoličke etike. Posebna vrijednost časopisa su članci o hrvatskoj kulturi napisani na stranim jezicima za članove organizacije Pax Romana čija je hrvatska podružnica u emigraciji osnovana upravo u Madridu i zvala se Croatia Academica Catholica. Časopis *Osoba i duh* bio je sredstvo širenja ideja i programa te organizacije, a to je u širem smislu bila izgradnja intelektualne elite koja će na demokratskim načelima voditi buduću samostalnu hrvatsku državu. Usp. BODOR, Uloga časopisa “Osoba i duh” u djelovanju organizacije Croatia Academica Catholica u Madridu (1949. – 1955).

Emigrantski časopis *Osoba i duh*, koji je izlazio od 1949. do 1955. godine, nastojao je biti, kako mu je glasilo i podnaslov, “glas hrvatskih katoličkih intelektualaca” u tuđini. Časopis je imao suradnike u svim zemljama gdje su se nalazili izbjegli hrvatski intelektualci. U to se vrijeme još uvijek značajan broj hrvatskih emigranata nalazio u izbjegličkim logorima zapadne Europe, gdje su čekali rješenje svoga statusa. Mnogi su se bojali izručenja Jugoslaviji jer su kao protivnici režima i oni koji su se u ratu nalazili na strani suprotnoj partizanima strahovali od odmazde. Časopis *Osoba i duh* bio je prvi pokušaj da nova, mnogobrojna hrvatska emigracija katoličkoga svjetonazora i akademskoga obrazovanja, koja se u izbjeglištvu našla nakon događaja 1945. godine, dobije, barem virtualno, mjesto duhovne i intelektualne hrane i utjehe. S druge strane, u Hrvatskoj se u prvim poratnim godinama zbiva svojevrsan progon vjernika koje komunistički režim smatra suradnicima Nezavisne Države Hrvatske. Česti su montirani procesi, suđenja i zatvaranja. Posebno je u svijetu odjeknuo slučaj nadbiskupa Alojzija Stepinca, čiji sudski proces i osuda za mnoge simboliziraju kolektivnu patnju katoličkih vjernika u Hrvatskoj.

Stoga svoju raspravu Kokot završava promišljanjem o povezanosti između dviju hrvatskih tragedija: one u jednom od najtežih stoljeća kršćanstva i ove suvremene u kojoj se odvijao još jedan egzodus hrvatskoga naroda. Kokot pritom stvara vlastitu alegoriju: Turci su sada komunisti koji progone hrvatski vjermički puk, nadbiskup Stepinac utjelovljuje slavnoga bana-biskupa Petra Berislavića, a Majka Crkva ponovno se bori za hrvatski narod apeli- ma nezainteresiranim zapadnoeuropskim vladarima.⁷³ Upravo tih godina (1952.) papa Pio XII. proglasio je pritvorenoga Stepinca kardinalom, u čemu Kokot vidi snažnu potvrdu vatikanske podrške Crkvi u Hrvata.

Ono što nedostaje da bi usporedba bila potpuna su, smatra, suvremeni “Benje, Nigeri, Posidarski” kao i “Marulići, Crijevići, Bunići”⁷⁴. Drugim riječima, Kokot se pita gdje su ovdobni hrvatski intelektualci, književnici i umjetnici koji svojim britkim jezikom i umijećem pred modernim Zapadom zagovaraju “oslobođenje” Hrvatske.

Zaključna razmatranja

Zbog nagle i prerane smrti Rafael nije završio svoje posljednje umjetničko djelo “Preobraženje”. Upravo zato simbolika te slike stoljećima intrigira kako znanstvenike tako i ljubitelje umjetnosti, samouke istraživače. Ivana Kokota slika “Preobraženje” intrigirala je i kao dobrog poznavatelja likovne umjetnosti i kao pripadnika naroda čije je teško razdoblje tijekom 15. i 16. stoljeća, smatrao je, bilo nadahnuće Rafaelu za stvaranje njegove najpoznatije slike. Ta je teza bila povod njegovoj studiji koju je nazvao “Koga predstavlja ‘opsjednuti dječak’ na Rafaelovom ‘Preobraženju’?” koja je u dva nastavka objavljena u hrvatskom emigrantskom časopisu *Osoba i duh*.

Na to i druga pitanja Kokot u studiji nastoji ponuditi odgovore koji se mogu svesti pod zajednički nazivnik: slika “Preobraženje” predstavlja dva ključna problema u povijesti kršćanskih naroda u Europi početkom 16. stoljeća i istovremeno nudi njihovo rješenje.

⁷³ KOKOT, Koga predstavlja “opsjednuti dječak” na Raffaellovom “Preobraženju” II?, 70, 71.

⁷⁴ Isto, 71.

Rafael je sliku stvarao u vrijeme kad su se ta pitanja dinamično odmotavala na dugom V. lateranskom koncilu, a osim što su glavni akteri toga Koncila davali smjernice za izradu slike, slikar je i sam nazočio nekim dramatičnim događajima koji su nagoviještali tešku sudbinu Crkve i kršćanskih naroda. Za Kokota, to je ponajprije bio javni pokornički čin pape Lava X. 1518. godine. Kad je riječ o poveznici sa slikom "Uskrisenje Lazarovo", koju je kardinal Medici naručio istodobno kad i Rafaelovo "Preobraženje", ta dva motiva iz Kristova života simbolični su odgovor na ono što je potrebno u tom ključnom povijesnom trenutku; povratak odmetnutih crkvenih prelatu i vladara u okrilje rimskoga biskupa. Konačno, s obzirom na tijek događaja koji su bili povod sazivanju V. lateranskoga koncila, a koji su se zbili na hrvatskom etničkom prostoru te čiji su sudionici, posredno i neposredno, bili hrvatski humanisti prisutni na tom Koncilu, za Kokota nema sumnje da je nadahnuće za donji dio Rafaelove slike bila hrvatska tragedija 15. i 16. stoljeća. Dokle god tragedija traje, a oni koji su za nju posredno odgovorni ne haju, opsjednuti dječak ne može biti ozdravljen.

Kokot je o slici razmišljao dok se nalazio u posebno izazovnom životnom razdoblju. Netom je bio napustio Hrvatsku zbog neslaganja s komunističkim režimom i tako se pridružio brojnim političkim emigrantima. Kao i svaka osoba u egzilu, proživljavao je agoniju neizvjesnosti i čežnje za povratkom. Kako je sam rekao, jedan od razloga zbog kojih se odlučio na proučavanje slike bio je "da bismo osobno ublažili krutu borbu s ogorčenjima izbjegličkoga usuda". Na neki je način povezao svoju i sudbinu svojih suvremenika s egzodusom hrvatskog naroda u 16. stoljeću. Tumačeći simboliku slike, on u svom vremenu pronalazi novu alegoriju i tako smješta Rafaelovo "Preobraženje" u drugu polovicu 20. stoljeća. Glavno pitanje je gdje su u današnjim patnjama hrvatskog naroda ondašnji junaci koji se bore za njegov opstanak. U tom se pitanju neosporno nalazi i apel prema onima suvremenim moćnicima koji imaju mogućnosti zauzeti se za probleme malih naroda.

Kokot je nakon kratkog boravka u Rimu svoj iseljenički put nastavio u Sjedinjenim Američkim Državama, gdje je dugi niz godina kao svećenik služio tamošnjoj talijanskoj zajednici. Nastavio se razvijati i kao glazbenik i kao povjesničar te je objavio niz značajnih radova u inozemnim časopisima od kojih je, prema Blajiću, najznačajnija rasprava "La Fonte ispiratrice nei capolavori delle Aquile" objavljena 1954. u rimskoj reviji Papinske komisije za svetu umjetnost *Fede e Arte*. Svojim talentima i sposobnostima doprinio je izgradnji kulture svoje druge domovine, čitavo vrijeme radeći na dobrobit hrvatskoga naroda. Takva je bila sudbina i velikoga broja hrvatskih političkih emigranata koji su svojim znanjem i radom pridonijeli duhovnom i kulturnom bogatstvu zemalja koje su im pružile novi dom.

Može se stoga zaključiti, gledajući iz ove perspektive, da su "Benje, Nigeri i drugi" koje je Kokot tražio u svom vremenu, bili on i drugi izbjegli intelektualci koji su svojim radom, znanjem, privatnim i profesionalnim ugledom u stranim državama djelovali kao "tiha diplomacija" Hrvatske i tako pridonijeli priznavanju njezine nezavisnosti.

SUMMARY

CROATIAN TRAGEDY OF THE 16th CENTURY IN RAPHAEL'S PAINTING
"THE TRANSFIGURATION"

The paper deals with the analysis of one of the most famous paintings of the Renaissance artist Raffaele Santi, "The Transfiguration", written by the Croatian priest and musicologist Ivo Kokot, who studied the allegorical meaning of the masterpieces of Michelangelo and Raphael during his stay in Rome in the 1950s. The painting was created at the time of the Fifth Lateran Council, significant for Croatian culture because a number of Croatian humanists held the so-called anti-Turkish speeches. Although this genre was already present in the European oral and written literature of the 15th and 16th centuries, the Croatian authors of anti-Turkish speeches, due to the lived experience of the catastrophe brought by the Ottoman invasions, incorporated themselves into this type of humanistic literature in a special way. The primary goal of those speeches, as far as the speakers from the Croatian ethnic area are concerned, was to influence public opinion, that is, to encourage the Christian rulers of Western Europe to work together in the fight against the Turks. Ivo Kokot brings the creation of Raphael's painting into a strong connection with the events of the aforementioned Council and presents several strong arguments in support of the thesis that the symbolism of the "Transfiguration" is directly related to the tragedy of the Croatian people in the 15th and 16th centuries. Kokot's analyzes of Raffael's paintings presented in this paper were published in the Croatian emigrant magazine Osoba i duh, therefore this paper is a step towards elucidating the contribution of Croatian refugee intellectuals to Croatian historiography and art history.

KEY WORDS: *Raffael, Transfiguration, Ivo Kokot, anti-Turkish speeches, Croatian emigrants*

Popis literature

- BENDERSKY, Gordon. Remarks on Raphael's "Transfiguration". *Notes in the History of Art* 14 (1994.) 4: 18–25.
- BLAJIĆ, Petar Zdravko. Za dvostruki jubilej bivšeg urednika Ivana Kokota. *Sveta Cecilija* 50 (1980.) 3: 168.
- BODOR, Tamara. *Uloga časopisa "Osoba i duh" u djelovanju organizacije Croatia Academica Catholica u Madridu (1949. – 1955.)*. Doktorska disertacija, Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, 2023.
- BOGOVIĆ, Mile. Moji predšasnici biskupi – u Senju, Otočcu, Krbavi, Modrušu, Vinodolu i Rijeci. *Senjski zbornik* 42–43 (2015.) 1: 5–197.
- GLIGO, Vedran. *Govori protiv Turaka*. Split: Logos, 1983.
- JOVANOVIĆ, Neven. *Antiturcica iterata* – ponovni pogled na hrvatsku renesansnu protutursku književnost". *Colloquia Maruliana* 25 (2016.) 25: 101–146.
- JURKOVIĆ, Ivan – MORETTI, Violeta. *Oratio pro Croatia. Govor za Hrvatsku*. Zagreb: Školska knjiga, 2022.
- JURKOVIĆ, Ivan. Osmanska ugroza, plemeniti raseljenici i hrvatski identitet. *Povijesni prilozi* 25 (2006.) 31: 39–69.
- KOKOT, Ivan. Koga predstavlja "opsjednuti dječak" na Raffaellovom "Preobraženju"? *Osoba i duh* 5 (1953.) 3–4: 141–160.
- KOKOT, Ivan. Koga predstavlja "opsjednuti dječak" na Raffaellovom "Preobraženju" II? *Osoba i duh* 6 (1954.) 2: 59–72.
- KOŽUL, Stjepan. Vlč. Ivan Kokot. *Sveta Cecilija* 67 (1997.) 2: 49–50.
- KRUHEK, Milan. Bernardin Frankopan krčki, senjski i modruški knez — posljednji modruški Europejac hrvatskoga srednjovjekovlja 1453. – 1529. *Modruški zbornik* 3 (2009.) 3: 187–235.
- LONČAREVIĆ, Vladimir. Svećenik Ivan Kokot. Glazbenik i spisatelj, tumač Michelangelovih i Raffaellovih djela. *Glas Koncila* (Zagreb) 12. rujna 2018. mrežno izdanje, <https://bit.ly/3C2JzLi> (pristupljeno 20. studenoga 2023.).
- MATKOVIĆ, Tomislav. Ban, biskup, erudit i moćan ratnik protiv Turaka. *Večernji list* (Zagreb) 20. svibnja 2020. mrežno izdanje. <https://bit.ly/3UMxF0G> (pristupljeno 20. studenoga 2023.).
- MIRTH, Karlo. *Život u emigraciji*. Zagreb: Matica hrvatska, 2003.
- MORETTI, Violeta. *Oratio pro Croatia Bernardina Frankapana*. *Modruški zbornik* 3 (2009.) 3: 165–186.
- PELC, Milan. *Pismo – knjiga – slika: uvod u povijest informacijske kulture*. Zagreb: Golden marketing, 2002.
- "Rafael". U: *Hrvatska enciklopedija* (mrežno izdanje). Leksikografski zavod "Miroslav Krleža". <https://www.enciklopedija.hr/clanak/51591> (pristupljeno 20. studenoga 2023.).
- Raffaello Sanzio, The Transfiguration. U: *Musei Vaticani*. <https://bit.ly/3LV5M2B> (pristupljeno 20. studenoga 2023.).

- RAUKAR, Tomislav. Hrvatska na razmeđu XV. i XVI. stoljeća. *Senjski zbornik* 17 (1990.): 5–14.
- RAUKAR, Tomislav. *Hrvatsko srednjovjekovlje: Prostor, ljudi, ideje*. Zagreb: Školska knjiga, 1997.
- RAUKAR, Tomislav. Turci i hrvatsko kasno srednjovjekovno društvo (U povodu knjige “Govori protiv Turaka”, Split 1983). *Historijski zbornik* 37 (1984.): 247–254.
- The Transfiguration. U: *Contemporary art*. <https://www.contemporary-art.org/Oil-Painting/The-Transfiguration-Works-22489.html> (pristupljeno 18. ožujka 2025.).
- VASARI, Giorgio. The Life of Rafael Urbino, Painter and Architect. U: *The Lives of the Artists*. Ur. Giorgio Vasari. USA: Oxford University Press, 2008., 305–338.
- VUKOVIĆ, Saša. Turci kao globalna opasnost u govorima hrvatskih humanista pred papama od 1493. do 1526. godine. *Pro tempore* 16 (2021.): 121–144.
- VULIĆ, Sanja. Hrvatska književnost u Slovačkoj i Moravskoj. *Nova Istra: časopis za književnost, umjetnost i kulturu* 20 (2015.) 3–4: 268–283.

